

Эрк биш орулдж өгдг тавциг болн МТС-н көдлмшин төлө натуроплат өгдгиг уурулхин тускар, селәнә эдл-ахун хот-хол белдлгәнә шин диг-дарана, үнин болн условийин тускар

1958 джилин июни 17-д КПСС-н ЦК-н Пленум деер үр Н. С. Хрущевин кесн доклад

(Цаарандиь Эклинь 125—126-ч номермүдт).

Селәнә эдл-ахун хот-хол белдлггиг ясурулггн—эн хот-хоолар гүүлгә келггиг бүрдәлггиг бас ясурулх зөвтә. Государствени гүүлггә өргджүлггиг дахулдж, колхозн гүүлггәг делгрүлхд кергтә тоотиг цугтаггинь күцәдг өгхми, тегәд колхозмуд бийетнь бәәх селәнә эдл-ахун үлү хот-хоолан шуд колхозн базрт гүүлггәг чадх арггиг олздлг болхми. Болв нигдг келгдлггн

V.

Селәнә эдл-ахуг гардлггяр партийн болн советск органмудин зәрм төрмүднә

Зәрмүд! Колхозин тосхл-тә цаарандиь делгрүлхин болн машини-тракторн станцини бүрдәмдгиг онгдаруллггнә тускар партин болн правительствин күцәдгәх үүлдв-рмүд, бас тер мет, ЦК-н эн Пленумд хәләгддгәх төр, партийн болн советск органе — селәнә эдл-ахуг гардлггярн ясурулхиг некджәнә.

Эн джил хавр ирх цагас тсен болв чигн, хаврин тарә лггн диилвртәггяр кегдг. хаврин культур тарл-кегден дигн, машини-тракторн станцини бүрдәм-инь онгдаруллггн колхоз-ини көдлмшүт эклдж ик ту-болджахинь үзүлв. 1958 джилд хаврин тарә тарлггн-дк джилмүдт дорхн сәә-бүрдәмдгтә кевәр кегдв. дгә цагт ик ургггин төлә ддлггнә ах төрнә — цуг-пашной культурин тарәг-зглән харггүлдж, сән ас-дзар тетклггн, ургггиг-рдәмдгтә кевәр хурадж-вхин төлә кадр болн техник сәәнәр белдлггн, буудян ург-ггик хуралггиг хадлггн болн цоклггинь тал-талдн келгг-нд йилггү онгган тәвлггн болджана.

Малд хотин бат көрнә бүрдәлггнд цаг түдәлгө йилггү-члмджән өгх к е р г т а, керг цаарандан малин то өсклггиг, малас гардг шим-шүүс элвгдлггиг, энүнә үнн килврлггиг йилгглггн болджана. Курск колхозмуд эн джил эрдни-шишән көк-ноггән ургггиг гектар болгг-нд 300 центнерәс багь бишәр гарггәд авх болдж даалггвр авад, орн-нутгин цуг респуб-ликсин, крайсин болн об-ластьсин колхозмудиг болн совхозмудиг дөрлдәнд дуудсн сән эклвриг дөннлггн ик зөвтә.

Мал өсклггнә халхар пар-тин тәвдгәх ик төрмүдиг күцәлггн ода бүклдән малд

колхоз болггн бийсн шуд базрт гарч гүүлгә кехми гидж бәәх юмн биш. Энүг түрүн болдж кехнә—мана потреби-тельск кооперац болджана, кехләрн бүрдәмдгтә кевәр государствд, колхозникудт болн эдлхәр хулдг авчәх улст олзта болдгар күцәх зөв-тә. Олз-тус уга, гару багь болх дутман энүг дахдг үнн килвр болхми, энүнә ашдн цуг ори-нутгин күч-көлсчирт олзта болхми.

хотин бат көрнә бүрдәлггнә төриг таслггнд тулджана. Кесг джилин туршарт эрдни-шишәг хотин бат көрнә бүрдә-хд ах нильч авх культур гидж цәәлггәдг бидн келләвдн. Энүг чикәр меддж, эрдни-шишә тәрдж гаргглггнә агротехник дасдж авсн көдләчир, Советск Союзин цуг өниг болггнд йиртмджин бәәдлн әдл эс болдг болв чигн, джил болггн ик сән аш авчана.

Энүнлә хамдан зәрм улст болхла төрүц юмн болдж өглгө бәәнә, энн болхла, эд-нд йилггү талдан микрокли-мат бәәсәр тиггдг бәәхш, эдн дунд хуучн хәләцәр бәә-дг көдләчир йовсар тинм бол-джана. Иим көдләчир бийс-дн шин болджах культуриг дасдж авхин, энүнә агротех-никин меддж, ик ургггц ур-ггәдг авч, энүнәнн ашдн малас гардг шим-шүүсиг элв-джүлдж, мана олн-әмтнә нек-вриг теткхин орчд, көдлмшиг болс-бүтсәрн йовулна, эр-дни-шишән сән ургггц гар-ггәдг авхин төлә күчән гаргг-хш. Колхозмудт болн совхоз-мудт тодрха керг күцәхин, бүрдәмджин көдлмш кехин орчд, теди хоосар бурлгг-на ард орна, юн чигн эсвәр күцәшгө аргь хәәцхәнә, кел-хд, эн культур мана климатла таасгддгәхш болдж гарцха-на.

Келгденлә залггдүлдж Курск областин Калиновк се-ләнә колхозин үлгүр авч бас нег заахар бәәнәв. Эн колхоз сүүлин джилмүдт эрдни-ши-шәг дөрвдлжүлдж - үүрлү-лдж 300 гектар газрт тәр-нә, тегәд гектар болггнд көк-ноггән ургггиг 460 центнерәс баггяр авсн нег чигн джил уга. Бат ургггц йиртмджин бәәдл ямаран болв чигн авч болх аргь теткднә. Эрдни-шишән ургггц икәр гарсн уч-рар колхоз 1957 джилд 5200 тонн силос булв, эс гидж үкр

болггнд 16-д тонн даву силос. Колхозин малмуд цугтан джилин туршарт силосар ас-ргднә. Иим йовдл колхозд үс саадг авлггиг хурдар өбд-лүлдж, мах гаргглггиг ик-дүлдж чадх аргь өгв. Иим нег темдгтә үлгүр келсүв. 1953 джилд колхозд зуг 47 үкр бәә-сн болхла, ода эдиә тонь — 311. 1953 джилин тави сард — январь — май — сармудт үкр болггнәс дундлад 330 кг. үсн саадг авгден болхла, 1958 джилин тер цагт авсн үсн — 1780 кг. күрв, эс гидж тави холван даву өсв. Ииди джилин ирлшнггү цагла дүнцүлхлә, колхозд саадг авчәх үсн бас өсв. 1953 джи-лд колхоз колхозникудта-ггән хамдан государствд 12 минггн килограмм үс хулд-сми, эн джил болхла колхоз государствд 175 минггн ки-лограмм үс хулдв. Энүнәсн талдан колхоз колхозникудтан 79 минггн килограмм үс ху-лдв.

Чадмг-чидмг гарт болхла эрдни-шишә тинм ик сән олз өгнә. Эндр болхла Калиновк ганцарн биш. Орн-нутгин олн әнгг зонд өмн нүүрт йовгч олн зун колхозмуд болн сов-хозмуд джил болггн эрдни-шишән ик болн бат ургггц гарггәдг авч йовчана.

Удмуртск республикин, Воткинск района «Новая жи-знь» колхоз 1957 джилд 100 гектар газрас гектар болгг-нас 800 центнер көк ноггән ургггц авб, энүнә тоод 40 гек-тар газрас гектар болггнәсн 1.100 центнер авб.

Удмуртск республикин кол-хозмудт ниди джил үкр бол-ггнд 7,5 тонн силос булгдв, тегәд эн джилин 5 сард үкр болггнәс 877 килограмм үсн саадг авгдв, эс гидж ниди джилин эн цагт авснәс 315 килограмм ик. Тегәд Удмур-тийд климат төрүц онггдан болхий?

Одгә цагт болхла эрдни-ши-шә ик сән чинртә болджахан өргәр үзүлснә хөөн. эрдни-ши-шән чинрин тускар күр кеджә-хәр, эн культуриг тәрдж ур-ггәдг авх эв-аргь дасхар эс седхәдг көдләчирин тускар күүндвр кехлә, эс гидж эди тиггдг зуунврдган хаяд, эрд-ни-шишәг дасдж авч, эн керг күцәлггиг сәәнәр кедг бол-ггәдг чадхми. Эдн терүг кү-цәдг чадшгө болхла талдан көдләчирәр, цуг Советск Сою-зд кедж-күцәдг чадж йовх улс мет — кедж чадх улсар сольлггь кеггәд оркдж бол-шгой.

Эрдни-шишә тәрдж гарггл-

ггнә көдлмш олн совхозмудар тесдж болшгө йилггү муу-ггяр йовна. Зәрм совхозму-дин директормуд государств-вин буудян көрнәгәс хот авад, малан өсклггиг урднә кедж йовсн авыстан авлгдәд хуурч, Жмых, комбикорм, буу-дян хот авчәдг, тегәд бийсн малин хот гарггдг бәәсми, зөөдг авч ирсн хотар малиг асрсн государствд явр ик га-рута болджахинь теди тоол-дгө бәәсми.

Ода совхоз болггнд эврә бийснн хотин көрнә бүрдә-хин тускар совхозмудин ди-ректормудас, агрономсәс бо-лн зоотехникүдәс даалггвр некх цаг ирв. Совхозмудин көдләчирин джалвинь сов-хозмудин көдлмшин экономи-ческ күцәврәснә аш авч өгд-гиг делгү кехми. Совхозмудт эдл-ахуг өбдән девснәд гар-ггәдг келггиг теткдг чадшгө улс бәәхнә медгдхлә, иим гар-дачирин сольх кергтә, зура-сиг болн партин болн прави-тельствин тәвсн төрмүдиг кү-цәлгг теткдг чадх болн тоом-срта улсиг гардврт уралан йовулдж орулхми.

Мана совхозмуд ик эдл-аху өсклггнә байн дамшл-тта, тегәд эдн селәнә эдл-ахуг шин бәрцәр өскхиг дасдж авх керг күцәлггнд уралан шин ик ишкдл кех зөвтә. Түрүн болдж энүг малд хот хоршал-ггнә төр күцәлггнд, энүнә түрүндн эрдни-шишә тәрдж гаргглггнд кехми, эн кевәр мал өсклггиг хурдар кедж болх, малин шим-шүүснә үнин баггрулдж болх, мал өсклгг-нд көтлврч орм эздг авч болх аргь өгхми. Мана сов-хозмуд цугтан газр эдлггиг болн мал өсклггиг цаарандиь өскдг-өргджүлхин төлә ноол-длггнд үлгүр болгч эдл-аху болх зөвтә.

Зәрм республиксин, область-син боли районин гардачир эрдни-шишән силосни көрнә-гиг икдүлхин тускар олн үг кел-лхәсн бийн, үнидән болхла, эн джилин үвлин болн хаврин цагла кесг райодар үс саадг авлггн баггярв. Зәрм респуб-ликсар болн областьсар ма-лин хотин көрнәгин то хадж-ггяр, зөрц икдүлгддг одсн илддг медгдв. Энүнә ашд үв-ләггә болн хавраггә малин хот күрлгө, үкрмүд күтц хот-тар цадхдлгө, тер учрар кесг областьсин колхозмудин болн совхозмудин үкрәс үс саадг авлггн өсх бәәтхә, хәрнә нам ниди джиләкәсн улм дораг-шан орв.

Хәрнә тегәд, юмна уршгнә, үлгүрнә, районд 10-15 минг-

ггнә тонн силос бәәхин тускиг тоод авлггнд бәәдгәхш, зугл-үкр болггнд 10-15 тонн силос үниднә белддг авхд юмна ур-шг бәәдгәнә. Тер цагт джил-дән үкр болггнәс дундлад 3500-4000 литр үс саадг авч болхн лавта. Кемрджән гек-тар болггнәс эрдни-шишән 70 эс гидж 80 центнер көк ур-ггц авдми болхла, малин хо-тин ик көрнә бүрдәдг чадш-гомди ил болджана. Тинм багь ургггц өгдг болхла, сер-тә эзи эн культуриг түрш чиги уга. Хурта-чингтә зонд боди-цг тәрдж урггәхларн, тер эзи, малин хотин единициг гекта-раснә түүнәс икәр авч чадх-ми.

Кесг райодар эрдни-шишә бички ургггц өгдг учрн, джил ирвәс өбдән ургггц данггнд өгм эн культурт онгган, дуран эс өглггнә аш болджана. Ду-ран өгәд, ардиь орад, чикәр кесн хөөн ю чигн күцәдг бол-хми.

Авр медгдм төриг даки дав-тдж келх уршгта йовдл харгг-на. Эрдни-шишән ургггциг та-джрхадулхд гарар көдлмш кеш-гон төлә, ургггц никтәри диг-тә болад, эрдни-шишәг сәәнәр ургггәдг, күтц болад уга, шал-дрнә идәтә буудгәта початкәс икәр авад сән таал учрахин төлә үүр болггнд эрдни-ши-шән 2-3 эк тарх керггәнә цу-ггарад кезәнә ил медгдси бол-х зөвтә. Тер бийн зәрм кол-хозмудар болн совхозмудар үүр болггнд 6-7 эк тәрнә, тигг-хләрн тегәд, селәнә эдл-ахун батлсн зааврмудас иштәггяр кеджәнәвдн гидж цәәлгггхә-нә. Эн тегәд, кемджәггяр бол-хла, гектар газрт 20-25 кило-грамм тархин орчд 50 гар ки-лограмм тәрджәх болдж гар-чана. Ургггц иим никтәр гар-ггхлә, эрдни-шишәг таджрха-дуллггнд ик гару гаргггднә, ургггц багь болиә, эрдни-ши-шән початкәла әдл тинм малин үнтә хот колхоз авдг аргь уга болиә. Эн джилин эрдни-ши-шән өбдән ургггц делгү авад, иргч джилд сәәнәр белдхми төлә арггинь цугтнә хәәх кер-гтә.

Талдан зәрм орн-нутгудар эрдни-шишә ургггәлггнә дам-шлтин тускар бн цөөкн үг кел-хәр седләв.

Гурвн джил урд Германск Демократическ Республикин гардачирла харгггхдан бидн, эрдни-шишән буудян күтц болад уга, шалдрнә идәтә цаг-лань силос дархин төлә тәрдж ургггәлггнә дамшларн хувац-вди. ГДР-н гардачир эврәннә республикдан эрдни-шишә тә- (Цаарандиь 2-ч халхд).

Эрк биш орулдж өгдг тавциг болн МТС-н көдлмшин төлө натуроплат өгдгиг уурулхин тускар, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгьнэ шин диг-дарана, үнин болн условийн тускар

1958 джилн июни 17-д КПСС-н ЦК-н Пленум деер үр Н. С. Хрущевин кесн доклад

(Цааранднь)

рдж үзхэр селджихан келцхэ-ла. Илди джил, советск партийн-правительствен делегац ГДР-т одхд, бидн үр Ульбрихтэ болн ГДР-и нань чигн гэрдачирга, үр Штрубе директор баях, Шванебергд оли-амтнэ эдл-ахун одвди.

Терунд бидн, ө-шугьү модн мет зогсдах айта гидг эрдни-шишэ үзвди, терүн дотр йовх мортэ күүг хаалгь деерас бая-тхэ, нам самолетас чигн үздж болшго. Тер эдл-ахун, 1957 джил, «Партизанка» гидг сор-тта эрдни-шишэгьас 950 цент-нер көк ургьц авч, терүнэ тоо-гьас — 30 процентн початк. Тэрэнэ ургьциг килмдэйн өгч асрсн учрар, тним аш күүсми. Эрдни-шишэ тэрлгьн кевтэн энүнд дөрвдлжүлдж - үүрлү-лдж тэрлгьнэ аргьар кегдэд, гарни күч-көлс орлуулго, хо-йр талагшанднь газринь ясл-гьар асргдсми.

Үр Пайцони ахлач баях сел-анэ эдл-ахун Фридрих Ангел-син нертэ, производствени кооперативд бас эрдни-шишэн өбдөн ургьц авгдв. «ВИР-25» гидг гибрид гектарасн 750 цент-нер ургьц өгв, терүнэс 180 центнерн початк. «Красно-дарская 1,49» гидг сорт — гек-тарасн 920 центнер өгв.

ГДР-и нань чигн кесг эдл-ахун эрдни-шишэ саянар ур-гьагдад, йир айта ашан өгчэ-нэ. Оли-амтнэ «Нейгатерсле-бен» гидг эдл-ахун, үкрмүдиг эрдни-шишэн силосар асрдг болсар, зугл 1957 джил үкр болгьнас үс саадж авлгьн 2459 килограмм немгдв. ГДР-т зэрм газрмудар эрдни-шишэн экнэ кемджэ икдүлэд, никтэр тэрчкис чигн орм үзвди, терн ургьциг багьрулв.

Эн джил немш нингүд эрдни-шишэн гектар болгьнас 600 центнер көк ургьц авх төр өм-нэн тавсн баянэ. Тедн тэргд-лг эрдни-шишэн агьун болх-ла 200 мингь гар гектар. Ке-мрджэн теди сэн асрдж тет-кдж чадхла — терүнднь бидн йирин магьдлджашвди — ГДР-т малин хот гаргьлгьиг өсклгьнэ ик гидг аргь учрах-ми. тийсн хобн мал өсклгьн цааранднь делгрүлгдхми. Ам-тнэ эдл-ахун гаргьлгьиг икдүлэд эн эрки чинртэ болхми.

Немш үүрмүдин кесн сонь гидг экономическ тоолвр «Эр-дни-шишэ Германск Демокра-тическ Республикд» гидг дег-тр барлгдсн баянэ. Эн дегтр мана специалистирт, селанэ эдл-ахун көдлэчирт цугьара-днь ик гидг сонь болхнь лав-та. Тер дегтр барлгдсн мате-риалмудт — наягьинь олдж кесн цаялгьч йилгьвр, наадк жультурмудла дүнцүлхд, эр-дни-шишэ экономическ олза болджахнь үзүлгдэжэ. Тер дегтр танд өгч. Уүрмүд, те-рүнэ, мана немш нингүдин дамшлтд, оньган өгч таньдти гидж би селвган өгч билэв.

Эн джилн хавр, мана спе-циалистирин доньгтэгарь Че-хословацк Республикн, Вен-герск Оли-амтнэ Республикн болн Румынск Оли-амтнэ Рес-публикн кооперативн болн государственн эдл-ахусар эр-

дни-шишэ дөрвдлжүлдж-үүрлүлдж тэргдла. Асвн эань-гар болхла, эрдни-шишэ йир саянар ургьагдаж, дөрвд-лжлгьнэ йилгьнэ сэн болдж, тэрэн ода хоёр талагшан цевр-лгдэж ясулгдэждэждж. Сан ашта болх гидж күлэдэ болм учр баянэ. Эрдни-шишэгь шин эв-аргьар тэрдж ургьалгьнд. үснэ малд чигн, махна малд чигн хот кехэр силос терүг олзлгьнд тер республикени күч-көлсчир соньмджан икар өгчэнэ.

Илди джил бидн Финляндьд одхдан, государственн үүлдэч-ирлэ боли крестьянмудла күү-ндсн цагтан, эрдни-шишэ тэ-рдж ургьалгьна мана дамшл-тин тускар келдэ өглэвди. Эн дамшлтар теди соньмсхав. Советск специалистирин донь-гтэгарь, парламентин член, се-ланэ эдл-ахун науксин доктор Виролайнена, фермер Пеуран, нань чигн эдл-ахун, бас тер мет селанэ эдл-ахун научн-ши-нджлгьнэ институтд (Тикун-рилла) эрдни-шишэ тэргдла.

Тэрлгьн июни дундуар кегдсн баясн бийн, сэн ашта болдж гарв. Улгүрнь, инсти-тутд, «ВИР-25» гидг гибридин гектар болгьнас эрдни-шишэн 478 центнер көк ургьц авгдв, «Закарпатская-460», «Красно-дарская-1,49» — 413 цент-нер өгв, американск гибрид гектарасн 292 центнер ургьц өгв.

Финск делегац Советск Со-юзд ирхд, доктор Виролайн-эврэннь малан цугтнь эрдни-шишэн силосар март, апрель боли май сарин туршарт, та-лдана келхд, малин хот йирн-нэ хатэр болдг цагин эргид асрсн келдэ өгв. Эн джил чигн эрдни-шишэн эк илгэхиг эн сурв.

Цуг эн тоот — оньган күтц өгсн цагт, малин хотн талдан культурмудла дүнцүлхд, эр-дни-шишэ күч-көлсиг багьар гаргьулдэж, цугьарагьаснь ик ургьц өгдгиг үзүлэжэ.

Ик ургьциг саягьинь хаядэ ноолдхин төлө агротехникиг дигтэ кевэр бэрдэж күүцэджэ кертгэ. Культур болгьнла ирл-цүлдж, дөрвдлжүлдж-үүр-лүлдж эс гидж дөрвдлжүлдж тэрлгьн хаджилгьдшго закон болдж гарх зөвтэ. Гардач бол-гьн эн эв-аргь эрки чинртэн тускар келдгэн медсн деерэн, бас производствени дамшлтд терүг олзлдж чадг болх зөв-тэ. Цуг колхозмудар боли сов-хозмудар чикэр дөрвдлжүл-лдж тэрдгиг дасдж авх кертгэ, тер цагт механизированн аср-мдэж теткдж болх, гарар көдл-лгьн керго болх, селанэ эдл-ахун хот-хол гаргьлгьна га-рунь багьрх.

Темснэ туск төрт болхла, рассадиг торфин-хомгьлин го-ршочкесд өсксн туста болдгп-лавлдж медүлгдв. Манд болх-ла арвад джилэ, Китдг бол-хла — зуугьад джилмүдин да-мшлтар тер лавлдж медүлгдв. Темс тэрсн цагт, рассадиг-ингдэж өсклгьн — колхозму-дар боли совхозмудар өргэр-кегах зөвтэ. Болв, бюрократи-ческ авьяс хальдсн мана зэрм гардачир, кезаньк өвкнрин кед-

гиг тавлго бэрэд, шин, улм деер эв-аргьиг меддэ, дасдж, олзлхар седихаш. Терүнэ ашд, мана эдл-ахун дала гару-ла харгьна, күч-көлс үлү үр-ийвди. Эн тоот хот-хоолгиг ун-тэрүлнэ.

Селанэ эдл-ахун цуг куль-турас тасрхан уга, өбдөн ур-гьц авхин төлө кегч ноолдан газр эдлгьнэ культуриг өбд-лүлхиг күчлэж некдэжэ. Тер учрар, ори-нутгин зон болгь-ар газриг хагьлэж эдлгьнэ чик систем диглэж, олзлгьнэ тускар цөбкн үг келхэр сед-лэв. Газр хагьлэж эдлгьнд, өвс тэрдэж ясулгьна систем-нег кевэр олзлгдэж эврэ цагтан чикэр шалгьдла. Газ-ринг өвс тэрдэж ясулгьна сис-тем бийн йирдэн хаджгьр бишн тингхд темдлэж кел-длэ, туслнь таалла ирлцхлэри тер селанэ эдл-ахун культуриг ургьциг өбдлүлхд эрки чинртэ аргь болдгнь лавта.

Газриг өвс тэрдэж ясулгь-на системиг нег кевэр олзл-лгиг шалгьхларн бидн, при-родн - экономическ онц зон болгьнла ирлцүлдж, газр эдлгьнэ научн үндстэ систем диглэж гаргьхиг селанэ эдл-ахун органсас арднэ ордж чаньгьар неклэвди.

Болсн бийн, ода күртэ тер төр йоста кевэр хагьлгдэд уга. Баян газрин партийн, советск болн селанэ эдл-ахун органс, колхозмудин боли сов-хозмудин гардачир наукин бэргүдиг, нүүрлч дамшлтиг боли агрономсин селвгүдиг ухалгго, эврэннь халацэр, тэ-рэ тэрлгьн эргин дараг эв-дэд, тэрэнэ газрин агьун ке-вечи болн производствиг шинлидүлгьиг соляд баядг йовдлмуд цөн биш.

Хурчиг багьар ордж Казах-стана тегин кесг райодар, Илжлин көвэгьэр, Западн Си-бирин өмн захин райодар пар хагьлгьиг уурулх кертгэ-керт уга баяснь алмацулна, тер ургьциг ик гарула харгьулна. Буудян эдл-ахун хар тааврар гардг гардачир манд ода чигн баяхиг ним йовдлмуд медүлэжэ. Тним гардачир, колхозмудин боли совхозмуд-ин көдлмшин ашиг, эн райо-наннь газр-усна таалиг учрт авлго, зугл тэргдсн гектарин тоогьар үнлхэнэ. Колхозмуд боли совхозмуд ик агьу газр тэрэд, газриг белдлгьнд мате-риальн дала гару гаргьад, ба-ахачи ургьц авлг йовдл бэ-анэ.

Кемрджэн ним гардачир се-ланэ эдл-ахун гардлгьна дамш-лтиг саянар, гүүнар меддг бол-хла, хагьу зонд цевр пар уга-гьар баядэ болшгог теди мед-цхэх билэ. Эн зонд цевр пар бэрдг болхла, газриг белдл-гьнд гаргьдг күч-көлсиг хасад, улм өбдөн ургьц авх аргь уч-рагьад, тним болсн хобн, про-дуксин өбдөн гүртм гарц тет-кэд, терүг гаргьлгьнд эдлгдг гаруг йир багьрулх аргь өгч баясми. Талдан халхасн, хар биш газрта зонд боли хур-чин-гэр элвг наадк райодт цевр пар ик агьу эздэжэхнь төрүн зөвтэ биш.

Селанэ эдл-ахун өсклгьнд на-учн үндстэ систем производ-ствд орлуулгьиг — цуг пар-тийн, советск болн селанэ эдл-ахун органсин халхас тасрхан уга гардмэж некдэжэ госу-дарствени эрки чинртэ төр гидж халах кертгэ. Эн төрт агрономс, зоотехникүд, меха-низатормуд, селанэ эдл-ахун наадк специалистир чигн ик-илчэн халдахлах зөвтэ.

Селанэ эдл-ахун цаарандк өбдлгьин сая хаялгьн — цуг зүсн удобрениг олзлгьиг зө-вэр икдүлхиг некдэжэ. Кесг райодар урдк кевтэн баян газрин удобреньс: бог-шег, хомгьл, нань чигн тоотни чин-риг үндго йовдл гаргьцхана. Колхозмудар боли совхозму-дар удобрениг күрмгэриг хор-шадж авч, чикдн тедниг олз-лгд болтл, өбдөн ургьц авхар тоолдэ болшго.

Терүнлэри хамднь, мине-ральн удобрень гаргьлгьиг өсклгьнэ туск төр ик хурцар зогсдэжана. Ода бидн хими-ческ промышленностин делгр-лтиг түргдүлхиг тускиг гар-тан бачмар авчкн саамла, минеральн удобрень гаргьлгь-иг өргдүлэж, манд баях дала элвг сыревой көрнэгиг күтц олзлх ик гнд аргь сек-гдэжэ.

Өөрхн джилмүдин эргид ми-неральн удобрень гаргьлгьиг икар өсклгьэр күцэх төрмүдин зура диглэж гаргьхиг СССР-и Госпланд боли союзн респуб-ликсин Министрмүдин Советс даалгьх кертгэ болм баядлэ.

Уүрмүд! Селанэ эдл-ахун органсин кев-кечин туск төр-мүдүр бидн дакад нег хэрү эр-гдэж ирх кертгэвди. Сүл джи-лмүдт селанэ эдл-ахун орган-син аппарат зөвэр хасгдла. Эннь чигн чик. Болв селанэ эдл-ахун органсин көдлмшт ода чигн зөвэр ик дуту-дунд баянэ. Эн органсин көдлэч-ирин гол оньгнь—производст-виг бүрдэлгьнэ төрмүдт биш, оли-зүсн статистическ то цуг-лулгьнд тусхагна. Эн аппа-ратин кев-кечин государственн материалн зөбриг колхозмуд, совхозмуд хоорнд хувадэ өгэд, оли-зүсн то цуглуулг боллгь-нла ирлцүлгдэж.

Унарнь келхд, селанэ эдл-ахун органсар отраслевой аньгс баянэ, болв теднэ үүл-двр бас ирлцнэгьү. Эврэ хал-харн то цуглуулгьнур зал-гдэж. Энүнэ нег ик дутгнь— аппарат производствени бүр-дэмдүр эс залгдсн уришт бэ-анэ. Аппаратин көдлэчир до-ра баях газрур одхарн эв-рэннь халхин производствиг бүрдэгьачир биш, турист мет-оддгнь багь биш. Тним күн эдл-ахун саянар, эс гидж му-гьар кегдэж йовхиг темдл-хэс биш, терүнэс колхозд боли совхозд ямаран чигн олз уга. Эн тус уга эв-аргь.

Специалистиринь статисти-ческ то цуглуулачир биш, про-изводствиг бүрдэгьачир болд-гар селанэ эдл-ахун органс боли теднэ аппарат тосхгдх зөвтэ. Статистическ тоог цуг-луулдэж, диглхин төлө ЦСУ

болн энүнэ баян газрин ор-ганс баянэ. Селанэ эдл-ахун туск цуг статистическ то цуг-луулдгиг ЦСУ-и районн ор-гансг өгэд, селанэ эдл-ахун специалистиринг тер көдлмшас сүлдэх кертгэ.

Селанэ эдл-ахун органсг онц культуриг туск, улгүрнь, бодичгин эс гидж темаи тет-инспекормуд байлгьх чигн болд баяхми. Эн инспек-тормуд района, эс гидж обла-стин колхозмудт, эс гидж соз-хозмудт төриг чикэр бурдэ-даалгьврта болцхах зөвтэ. Мал өсклгьнэ туск бас чигн инспектор кертгэ чигн болвзго, болв тедниг тус-тусинь кол-хозд мал өсклгьн ямаран та-таг, үлгүрнь, бөдүн бод малар, шовугьар холгьдэж тоолад, шүүдэж авх кертгэ. Тер цагт инспектор йиринэ малин туск биш, зугл мал өсклгьнэ туслнь халхарнь даалгьврта болдэ гархми.

Инспекормудин олвр джал-винг бас материалн урмд өгл-гьнэ авч-бэричир токтаснь тус-та болм баядлэ: цуг олвр джалвин зэрмнь болгч—эркэ-уга өггдэж кемдэж токтагьад, йосн гол джалвинь болхла — көдлмшин ашла ирлцүлэ-талдана келхд, ургьц авл-э-нла, продуци гаргьлгьнла ирл-цүлэж токтагдх зөвтэ. Тер цагт, амтс эврэннь күцэх тө-рин даалгьвринг йоста гидгэр медэд, производствени йоста бүрдэгьачир болцхах. Көдл-шинг тингдэж бүрдэхлэ шиш-нэ дүлгь делгрүлхд доньган күргх. Ургьциг өбдлүлгьнур малин шим-шүүс өсклгьнэ колхозин экономикиг батлэ-нур эн авч ирх. Иим баян инспекормуд эврэннь көдлмштэн сэн шаньцалгь-цах.

Минигьэр болхла, бас ин-тэрэр сүв-селвган авлцхэ-кертгэ билэ. Селанэ эдл-ахун органсин көдлмшиг цаарандк оньгдарулдэж токтахларн, кол-хозмудар боли совхозмудт селанэ эдл-ахун производ-ствиг бүрдэлгьнд теди эврэннь он-гач цугтнь өглгьнур залдг бол-дгар кех кертгэ болм дүр-тингчкэд тер, научн улм өбдэ-кемдэжэ, эн төрт научн уч-реженьсиг боли специалист-иринг бийэрнь шунмгьагьар орлуулдэж кех кертгэ.

1956 джил КПСС-н ЦК-и боли СССР-и Министрмүдин Совет, научн - шиндлжлгьнэ учреженьсин көдлмшиг оньг-дарулдэж ясулдж, терүг про-изводствд өбдүлхиг туск ши-ндвр батлэж авчхала. Об-ластьсар селанэ эдл-ахун ком-плекси станис гаргьдла, зэрм областьсар теди селанэ эдл-ахун институтсала негдүлгдв. Ода область болгьнд гилтэ се-ланэ эдл-ахугьар научн цевр баянэ.

Селанэ эдл-ахун научн уч-реженьсин кесгнь, нег үлү партийн боли советск органи-зац донь болдэ баяххэснь — шүүдэж, шиндлжлгь келгьнэ ик-ик эдл-ахуста, тедид сорто-вой тэрэнэ экн, сэн тохмта мал өскдэд, теднэри колхоз- (Цааранднь 3-ч халхд).

Эрк биш орулдж өгдг тавциг болн МТС-н кодлмшин тола натуропла өгдгиг уурулхин тускар, селанэ эдл-ахун хот-хол белдлгьнэ шин диг-дарана, үнин болн условийн тускар

1958 джилн июни 17-д КПСС-н ЦК-н Пленум деер үр Н. С. Хрущевин кесн доклад

(Чиагчнь).

теткэд, нүүрлгч дамшл-
дасдж медж. хамцулдж,
нэ. Колхозмудла болн
озмудла өбрхи залгьда-
аукин болн нүүрлгч дамш-
а күвиргс производствд
цулда олзла тедн дөнъ
дг дамшлтин станце болн
г пунктс олн баянэ. Зүг
заавр, дасхмдж муугьар
г, наукин күвирмүдиг кол-
н-совхозн кодлмшт орл-
лгьгар амрсн керг кедг
нн учрежденье олн баянэ.
Колхозмудар болн совхоз-
дар селанэ эдл-ахун произ-
детв бүрдэхд — гол түшг
лгч пунктснь — дамшлтин
гнц болдгар бидн төриг
үрдэж чадхми эс мений. Ма-
а орн-нуттг тинм учрежденье
олн баянэ, тедн сэн медрлтэ-
дасмджта олн специалистир
көдлнэ. Тедн колхозмудар
болн совхозмудар баян нүүр-
лгч дамшлтиг дасхарн, зүг
соньмсдж кедж дасхана. Тед-
нд кодлджэх научн кодлэчир
колхозмудар ямаран кевэр
төр күцэгдлжэхиг негивн ил-
лэж дасдж меджэцхэхш,
нег зүсн эв, нег зүсн сэн гисн
шин аргь ил кодлмшт орлцу-
лж олзлхд тедн шунмгьа ни-
лчан хальдахш.

Колхозн болн совхозн произ-
водств бүрдэлгьнэ төрт селанэ
эдл-ахун институтсн, дам-
шлтин станцсн болн түшг
пунктсн илчиг өдлүлх кер-
гтэ. Буудян эдл-аху, техни-
ческ культур тарлгьнд, мал
өсөлгьнд наукин күцлгсн,
сн туста нүүрлгч эв-аргьг
производствд орлцулж олзл-
нд төриг тедн даалгьхла
болдгар гархми. Ода баян
лтин станцсиг болн түшг
гсиг йоста үзмджтэ бол-
ддж ясрулад, теднэ дамш-
л колхозмуд болн совхоз-
цугьар түшг кедг болгь-
ана орн-нуттг болн газа-
ордудар үүдсн шин, сэн,
лгч тоотиг научн учреж-
дэс хавлдж авад, дасдж
д, бийиннь дамшлтд шү-
д, шиндлж халэгьд, эв-
ннь зонд баян колхозмудт,
ахозмудт өргэр олзлулх
өвтэ. Дамшлтин станце болн
ань чигн селанэ эдл-ахун на-
учн учрежденье, производств
бүрдэлгьнэ онц төрмүдэр эв-
ранны зона колхозмудт болн
совхозмудт кергтэ сүв-сөлвгүд
өгч, колхозмудур болн совхоз-
мудур эвранны специалистир
рэн илгэдж, альк болв чигн
лгч эв-аргьг ягьд чигн
кар олзлхиг баян газртнь
өддж цэглэдж, илнь үзүлдж
медүлдг болдгар төриг күцэх
кергтэ. Научн учрежденье бол-
н теднэ специалистир эднэ
сүв-сөлвгүдиг болн зааврмуд-
иг ил кодлмшт орлцулж кү-
цэлгьхин төлэ шунмгьагьгар
ноолддж, терүнэ хэрүгьинь
бий дээрэн даах зөвтэнь ил
медгдлжэнэ.

Научн ил кедж күцэгч код-
лмшлэ залгьдүлдж, селанэ
эдл-ахун производствд күч-
көлснэ производительность
өсхд, селанэ эдл-ахун куль-
турмудин ургьинг болн малас

гардг шим-шүүсн өдлүлхд, ним йовдлг нег мөсдлж гем-
шэх кергтэ. Улгүрнь, сэйин
медүлчкн, тустань наукар
болн ил кодлмшар үзүлгдкн
прогрессивн эв-аргьгар тарэ
тарлгьнэ тускар манахс олар
келцхэнэ. Болв эн үгмүд ил
кергэр күцэгдлж эс батлгснэ
ашд, шин эв-аргь производ-
ствд хашнгар орулдж олзлг-
дг йовдл олн баянэ. Хуучн
авьясан барэд, эв-дов уга бол-
дгмдн ода чигн ик.

Зэрм партийн болн советск
гардчир, тедн дотр өддэн үүл
дааджах улс чигн, эвранны,
докладмудтан болн үгмүдгэн,
шиниг олзлгьна тускар, селанэ
эдл-ахун техник медж ор-
лцулгьна тускар келхдэн
дурта, болв төрин учр-үндснн
бийснь медцэхш, селанэ эдл-
ахун эрки чинртэ төрмүдиг
гүүнэр илдж медж авц-
хахш. Кемрджэн эдн бийснь
маши медгго болхла, тардж
чадгго болхла, үлгүрнь, шин
эв-аргьгар тарэ тарлгьг кел-
гхэр талдан улс ягьд тедн
медүлдж цэглэдж чадхв.

Селанэ эдл-ахун шин техни-
киг, производств бүрдэлгьнэ
шин эв-аргьг ардн ордж гү-
дрдж дасдж авх кергтэ. Эн
мел ик джаньгьрта биш. Кем-
рджэн кергтэ болхла, гардч
терүг кергэрнь үзүлдгиг ягьд
эс кедж чадхмб. Ингсн болхла,
зүг энүнэ кодлджэх органа
болн гардчинн бийиннь тоом-
срнь өдлхд туста болхми.

Дөрвдлжүлдж - үүрлүлдж
тарлгьнэ эв-аргьг үлгүрт ав-
ад халай. Одаг цагт эн эв-ар-
гьгар тэргдсн газрин зөвэр ик
хүвдн дөрвдлжлгьн уга. Тер

Эн эв-аргь күч-көлснэ про-
изводительностиг цааранднь
өдлүлхд туста болхми. Селанэ
эдл-ахун күч-көлснэ произ-
водительностиг зогсго өскэд
йовхла, селанэ эдл-ахун эдл-
уушин бийиннь үниг кимдрүл-
лгьнүр, хот-хоолин үниг кимд-
рүлгьнүр, мана олн-амтнэ
баянхтэ элвг теткүлтэ джиргьл
ясрулгьнур авч ирхми. Про-
мышленн предприятсн кодл-
мшчир чигн, совхозмудин код-
лмшчир чигн, колхозникуд
чигн — эдн цугьар эвранны
кодлмшарн социалистическ
экономикиг уралан йовулад,
коммунизм тосхлгьгар партин
тэвсн төрмүдиг дилвртэгьгар
күцэлгь теткдэцхэнэ.

Мана кадрмуд шин техни-
киг, күч-көле бүрдэлгьнэ иү-
үрлгч эв-аргьг ардн ордж
дасдж эс авхла, партийн болн
советск органсн халхас селанэ
эдл-ахун гардлгьна кемдж-
эг өдлүлхэр сандж болшго.

Зэрм гардчир керг-төриг
күти медгго, шин техникиг
дасдж медж авдго йовдл зө-
вэр элвэр тархадсн баянэ.

бийннь, айта гилгэр дөрвдлж-
лүлдж тардж болм аргь өгч
техник ода манд баянэ, кесг
колхозмуд саниэр дөрвдлж-
лүлдж тархэнэ. Тарг саян-
нар дөрвдлжүлдж тарх дуг-
ман — цааранднь асрагь кел-
гьлэ кодлмш ик амр болна,
Кемрджэн дөрвдлжлгьн уга
болхла, зергдлж эс таргдсн
ншмүд киданьгьснь асрмдж
кесн цагт таслад хайгдлж од-
хми; тингхлэ гектарт баян ур-
гьчин тонь ибөрхми, ургьн ба-
гьгар авдхми. Эн цугьарад ил
медгднэ, болв гардчирин
кесгнь, техник медггон учрар,
дөрвдлжүлдж тарлгь кедж
чадцхахш. Нам селанэ эдл-
ахун органет кодлгг зэрм спе-
циалистирийн бийснь машиг
ягьд эдлх кергтэг, альк чигн
культуриг шин, прогрессивн
эв-аргьгар ягьд тарх: эс гидж
ягьд сүүлгьх кергтэг кол-
хозникуд болн колхознист
илдн, кодлмшт үзүлдж медү-
лдж чадцхахш.

Гардгч кадрмудин болн се-
ланэ эдл-ахун специалистирин
оми бидн улм өддэн неквр
тэвх кергтэвдн. Сүл цагт зэрм
газмудар, колхозмудар, сов-
хозмудар чигн гардчир
шүүдэ авч тэвлгьнэ некврмүд
багьрулгдсиг келх кергтэ. Об-
ластьсар гардгч кадрмуд шү-
үдэ авч тэвлгьнд бас оньган
өгч кергтэ.

Уурмүд! ЦК-н Пленумд
зөвчлдж халэгьд тэвсн төр-
мүд—коммунистическ тосхл-
гьгар тэвсн газрин күцэхд эрки
чинртэ. Эн—мана государст-

вин, цуг советск олн-амтнэ
саяннь хайгч төрмүд.
Белдлгьнэ чик политик
болн үн — олн-амтнэ эдл-аху
делгьрүлгьнэ, күч - колхозирин
баянхтэ джиргьл бөдлүлгьнэ,
советск государствинн күчиг
цааранднь батрулгьнэ эконо-
мическ гол залврумдин илнн
боллжана.

Селанэ эдл-ахун, белдлгьнэ
диг-дараг оньгадрулгьгар
болн үн токталгьгар күцэгч
төрмүдиг зөвчлдж күүндлэри
бидн олн-амтснн үндсн сә
халэгьнэс, коммунизм тосхл-
гьна сә халэгьнэс иштэгьгар
кех зөвтэвдн. Белдлгьг онь-
гдарулдж бүрдэлгьг болн
йдл-тегш үн токталгьн—кол-
хозмудар күч-көлснэ произ-
водительностиг өдлүлхд, ори-
нуттг селанэ эдл-ахун хот-хол
хурдар элвгдлжүлдж гаргьхд,
колхозмудиг батлхд, теднэ
олн-дундин эдл-аху өсхд, со-
ветск олн-амтнэ баянхтэ джир-
гьлиг цааранднь өдлүлхд тус-
та болдгар кесиг тер сә хал-
гьн пекдженэ.

Эрк биш тавциг болн МТС-н
кодлмшин орчд өгдг натуроп-
латиг уурулгьгар, селанэ
эдл-ахун эдл-уш белдлгьнэ
шин диг-дарана, үнин болн ус-
ловийн тускар Коммунисти-
ческ партин Центральн Коми-
тет диглдж гаргьд, күцэхэр
тэвдэх төрмүд — государст-
вин болн олн-амтнэ керглгь-
нэ туст дигтэ тинм килмджэр
дүүрн. Парть кевтан, мана
Төрснэ күч-көлсчир цугтан
энүг нег дуугьгар тааслж дөнъ-
нхд магьдлад керг уга.

Эн эв-аргь күч-көлснэ про-
изводительностиг цааранднь
өдлүлхд туста болхми. Селанэ
эдл-ахун күч-көлснэ произ-
водительностиг зогсго өскэд
йовхла, селанэ эдл-ахун эдл-
уушин бийиннь үниг кимдрүл-
лгьнүр, хот-хоолин үниг кимд-
рүлгьнүр, мана олн-амтнэ
баянхтэ элвг теткүлтэ джиргьл
ясрулгьнур авч ирхми. Про-
мышленн предприятсн кодл-
мшчир чигн, совхозмудин код-
лмшчир чигн, колхозникуд
чигн — эдн цугьар эвранны
кодлмшарн социалистическ
экономикиг уралан йовулад,
коммунизм тосхлгьгар партин
тэвсн төрмүдиг дилвртэгьгар
күцэлгь теткдэцхэнэ.

Мана кадрмуд шин техни-
киг, күч-көле бүрдэлгьнэ иү-
үрлгч эв-аргьг ардн ордж
дасдж эс авхла, партийн болн
советск органсн халхас селанэ
эдл-ахун гардлгьна кемдж-
эг өдлүлхэр сандж болшго.

Зэрм гардчир керг-төриг
күти медгго, шин техникиг
дасдж медж авдго йовдл зө-
вэр элвэр тархадсн баянэ.